МІХАСЬ ЗАРЭЦКІ

Ворагі

kamunikat
Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка

Міхась Зарэцкі

ВОРАГІ

Апавяданне

1

- Пан Купрыянаў... Хто ж гэта такі? Нешта дужа знаёмае...

Гуторскі, старшыня N-й павятовай надзвычайнай камісіі, глядзеў на ляжаўшую перад ім паперу і як мага напружваў сваю памяць, стараючыся ўспомніць: дзе, калі ён чуў гэтае прозвішча?

- Былы памешчык Купрыянаў... Вядзе контррэвалюцыйную агітацыю. Ёсць чуткі, што мае сувязь з бандай Зарубы...

Гуторскі перачытваў раз за разам паперу. Купрыянаў... Купрыянаў... Ну недзе ж чуў ён гэтае слова! Во, так і круціцца каля галавы, а ніяк не схапіць...

Гуторскі аж узлаваўся. У нецярплівасці пацёр рукой лоб.

- А бадай цябе! Во дык аказія! Не, ужо, мусіць, не ўспомню!

Махнуў рукой і хацеў ужо супакоіцца, але раптам, быццам наўмысля, скаўзанулася ў галаве:

«Ніна Купрыянава...»

Успомніў. У душу патыхнула даўнім, ужо напалавіну забытым.

Ніна... Так... Ніна Купрыянава... Ледзь успомніў; а калісь у гэтым імені было многа блізкага, дарагога. Дарагога па-свойму, па-асабліваму. Гэта ж было тады, калі яму было шаснаццаць гадоў, калі ў душы дрыгацела вясновая свежасць, калі ўвесь кіпеў дзіўнымі шалёнымі парываннямі. Цяпер інакш, цяпер - розум. А тады было сэрца - маладое, яшчэ дзіцячае зусім. А што лепей?

- Усяму свой час...

Гуторскі ўздыхнуў, злавіў сябе на гэтым і ўсміхнуўся.

- Во табе й маеш... Раскіселіўся...

Узяўся зноў за працу, але ў галаве ўсё мітусілася знаёмае імя. Яго цікавіла, што за сувязь між гэтымі асобамі. Якое дачыненне мае тая Ніна да гэтага ўпартага пана? Няўжо радня? Яна-то, здаецца, з панскага стану была...

І неяк дзіка, прыкра было дапасоўваць тое светлае, празрыстае да гэтага чорнага, бруднага.

- А цікава... Пасыльны! - гукнуў Гуторскі. - Паклічце сюды Загруцкага!

Праз колькі часінак у кабінет увайшоў малады хлопец, агент сакрэтнага аддзела.

- Слухай, Загруцкі, ты маеш якія весткі пра памешчыка Купрыянава?

- Ёсць трохі.

- Ну?

- Што ну? Жыве вёрст за паўсотні адсюль у сваім маёнтку. Маёнтак таксама Купрыянавым завецца. Мае ладную гаспадарку. Гэта з такіх, што ўмеюць прыстасавацца да варункаў жыцця. Пакінулі яму зямлі трохі, жывёлы. З палаца чамусьці не выселілі. Ён, вядома, усё гэта падладзіў так, нібы сваёй працай жыць рыхтуецца. Ну, а там, ведаеш, ужо яго справа: ці сам, ці найме. У нас жа ці мала такім парадкам жыве яшчэ паноў! Збоку так, неўзаметку, у халадку.

- Ну, гэта ладна, свайго часу дажджэцца. А наконт контррэвалюцыі?

- Бурчыць там сабе пад нос.

- У мяне ёсць данос на яго, з кам'ячэйкі адзін піша.

- Усё магчыма. Гэта ж такі народ, што калі трохі замацуецца, дык і пачынае варушыцца, кіпцюркі свае паказваць...

- Так... А сям'я ў яго якая?

- А гэтага, брат, не скажу табе, бо не знаю.

- Ну, добра. Больш мне нічога не трэба ад цябе.

Загруцкі пайшоў.

«І ён нічога не знае. А цікава, дужа цікава».

Гуторскі зноў узяў у рукі паперку і задумаўся.

«Што з ім рабіць? Паслаць каго туды? Заарыштаваць? Час небяспечны... Заруба гэты... Калі сапраўды пан з ім у хаўрусе, дык цацкацца з ім не варта. Каго ж паслаць? Хіба самому паехаць?»

Ён часінку падумаў.

«Ну, вядома... Гэта найлепей... За адным заходам і ў воласць заехацца, праведаць, чаго яму там патураюць. Пэўна, звязкі ёсць. Так... Няйначай трэба ехаць. І зараз жа, не марудзячы».

Гуторскі даводзіў сам сабе пільную неабходнасць гэтай паездкі, і неяк сапраўды так выходзіла, што іначай і нельга абысціся... А перад вачмі лунаў няясны вобраз дзяўчыны, быццам купаўся ў цьмяным тумане мінуўшчыны і вабіў да сябе сумна-прыветным, чароўным хараством.

2

- Тах-тах-тах-тах! - гвалтуе матацыкл, уздымаючы пыл клубамі-хмарамі. Імчыцца, што звер які цудоўны, рэжа напалам шырокае, роўнае палатно дарогі.

Мільгаюць дрэвы абапал шляху. Далей за імі неяк бокам пераварачваюцца пярэстыя кавалкі пожань, зялёныя, але ўжо пачынаючыя жоўкнуць шнуры дабра. Дзе-нідзе хмызняк пракудлаціцца, гаёк усміхнецца весела на ўзгорку. І ўсё гэта гіне адразу адно за адным. Машына

імчыць, што птушка ляціць, працінаючы палкае, нібы застыглае ад спякоты паветра. Кузаў плаўка гойдаецца, зыбае, як у калысцы. Горача, млява.

Гуторскі размяк зусім. Усё цела неяк апусцілася, раскінулася, як нежывое, па кузаву матацыкла. У галаве нешта расплылося, распаўзлося, нейкая млявая змора. Зацягнула, спавіла розум роўнай, цяжкай гладдзю. Не ўзнімаюцца, не варушацца думкі. Толькі няясныя вобразы, не вобразы нават, а так нейкія квяцістыя балачынкі, празрыстыя і кволыя, прасуваюцца, перавальваюцца маруднай хваляй. Не відаць ні твараў, ні рэчаў - нічога. І толькі адно сэрца распазнае ў гэтых вобразах-балачынках непазбыўна-знаёмае і адказвае на яго прыемным, салодка-абураючым пачуццём.

Нешта далёкае, няяснае... ружовае... Тады ўсё было ружовае, як часам неба на захадзе. Тады, праўда, не прыкмячаў гэтага. Ды яно і заўсёды так: адразу няма прыгоства, а з'яўляецца яно ўжо тады, як перакоцяцца магутныя хвалі гадоў.

А ўжо перакаціліся... Колькі гэта? Гадоў ужо дзесяць.

Тады ён вучыўся. Хлопцам-падросткам быў. А яна... Яна была беленькая, кволенькая дзяўчынка. Анёлачак такі. І тады ён любіў яе. Любіў па-дзіцячаму. Хацеў глядзець на яе без канца, маліцца ёй, цалаваць яе маленькія, быццам з воску злепленыя ручкі.

Не любіў так, як мужчына любіць кабету. У яго не было ніякай мэты, намеру. Былі летуценні, дзівосныя юнацкія летуценні. Ён будаваў з іх сабе асобны свет, сваё асобнае, патаемнае, чароўнае жыццё.

Мінула ўсё гэта. Мінула і пакрылася тоўстым пластом жыццёвага попелу...

Шафёр спыніў машыну, і яна запыхала на месцы, уздрыгваючы ад навалу нутраной энергіі і быццам парываючыся пабегчы.

- Таварыш Гуторскі! Можа, зойдземся ў хату вады напіцца? Ці хочаце?

Гуторскі толькі цяпер згледзеў, што ўехалі ў вёску.

- Добра, добра. Па праўдзе сказаць, смага такая, што, здаецца, вядро б выжлукціў.

Зайшліся ў хату. У хаце душна, як у пекле, і прыцемна, знадвор'я ўвайшоўшы. Старая бабулька поркаецца на палу.

- Бабулька, вады напіцца можна?

Азірнула з нейкай апаскай.

- Чаму няможна? Ці вады пашкадуем? У сенцах там вядро і кварта. А можа, квасу ўнесці? Халодненькі...

- О-то-то! - узрадаваўся шафёр. - Квасу, квасу, бабулька! Эх! - кракгануў ён, быццам загадзя адчуваючы смак халоднага квасу.

Гуторскі сеў на лаўку і азірнуў хату. Брудная, цесная. Відаць, незаможна жывуць... Яму чагосьці ўсплыло на думку пытанне: як бы ён сябе адчуваў, калі б прыйшлося яму жыць у гэткіх абставінах, у гэтым агідным брудзе, з якога свеціцца цяглая, няўпынная праца, што займае ўсё жыццё, абмяжоўвае сабой круг інтарэсаў, імкненняў?

Ён здрыгануўся міжвольна. Не! Ён бы не ўжыў. Дарма што радзіўся ў гэткай самай хацёнцы, у гэткай самай хацёнцы ўзрос.

«Што ж гэта? Няўжо я так далёка адышоўся ад сялянскага жыцця? Няўжо я настолькі абынтэлігенціўся, апанеў? А калі ўзяць духоўнае жыццё... Што тут у мяне высталася супольнага з гэтымі людзьмі? Мала, зусім мала, каб не сказаць - нічога. І як жа гэта? Я стаю ва ўладзе, з'яўляюся прадстаўніком гэтых самых цёмных сялян, я выяўляю іхнія інтарэсы і ў той самы час не маю нічагутка з імі супольнага... Цікава... Адно толькі, што я зычу ім лепшай долі, хачу іх

вывесці на свет, адно толькі гэта звязвае. Але гэтага мала. Правадыр не павінен далёка адыходзіць ад таго, каго ён вядзе... Трэба вярнуцца, трэба мець сувязь з сялянамі. Не тую дзелавую, службовую, што прыходзіцца мець, а звычайную, жыццёвую...»

Гуторскі ўспомніў пра свайго бацьку, які жыве недзе ў гэткай самай хацёнцы і ў якога ён не быў ужо гадоў пяць.

«Трэба даведацца», - падумаў.

Бабулька ўнесла квасу.

- Паедзем? - спытаўся шафёр, як напіліся.

- Не, пасядзім трохі. Ну, як жа жывём, бабулька? - памкнуўся завесці гутарку са старой.

- Як жывём? А так і жывём, як жывём...

Яна глядзела спадылба, непрыхільна, з відавочным недавер'ем.

- Ці далёка да Купрыянава?

- Недалёчка.

- Колькі вёрст?

- А хто іх... Ці я мерыла, ці што...

Гуторскі не знаў, што далей гаварыць.

- Пойдзем у засень, паляжым! - звярнуўся да шафёра, а сам думаў:

«Нават гутарыць развучыўся...»

Як паехалі далей, ужо сонца апусцілася нізка. Падыхнула вячэрнім халадком. Знікла даўнейшая млявасць, адчувалася лёгка, бадзёра.

Гуторскі пачаў свежай галавой абдумваць справу з Купрыянавым, будаваць план сваёй з ім сустрэчы.

3

Сярод старасвецкага, запушчана здзічэўшага парку стаіць палац пана Купрыянава. Купы багатай зелені стараюцца захаваць яго ад людскога вока, агортваюць яго старанна, але дзе ж схаваеш гэткую веліч? То там, то сям выглядаюць з натоўпу зялёна-скурыстых дрэў белыя кавалкі мураванай сцяны. Выглядаюць і ветла ўсміхаюцца праходзячаму воддаль падарожнаму.

Са шляху к панскаму двару вядуць ліпавыя прысады. Люба тут улетку ў спякоту! Волаты ліпы стаяць па баках велізарнай чарадой, не пускаюць на дарогу ані косачкі сонечнага свету. Цянёк, халадок...

- Едзь ціха! - гукнуў Гуторскі, як шафёр звярнуў у прысады, а сам міжвольна задзіваваўся на стогадовыя асілкі ліпы... Стаяць панура, нерухома, быццам нейкія цудоўныя, маўклівыя вартаўнікі.

Кончыліся прысады. Адкрыўся шырокі, роўны дзядзінец, акружаны напаўразбуранымі будынкамі. А за імі - зялёны гушчар.

На дзядзінцы ціха, бязлюдна. Ані чалавечка. Быццам нейкае смяротнае царства.

- А дзе ж дом? - агледзеў шафёр і спыніў машыну. Дом некуды знік, бы праваліўся ў скрозьдонне. Сталі азірацца. Не відна нідзе.

- Ці не сюды? - паказаў Гуторскі на заваротку ў парк.

І сапраўды, праехаўшы колькі крокаў, угледзелі зноў белыя муры.

- Не схаваўся! - пажартаваў шафёр.

- Хіба ад нас схаваешся! - адказаў Гуторскі.

Пад'ехалі к дому. Гэта быў пекны будынак. Лёгкі,

павеўны і крохкі, быццам дзівосная фарфоравая цацка. І дзіўным здавалася, як магла гэткая кволая рэч захавацца блізка зусім нечапанай у кіпучую гадзіну людскога абурэння!

Каля дома было таксама ціха, нежыццёва. Зусім не відаць было прысутнасці людзей. Потым выбегла аднекуль з-за дома дзяўчынка і ўтаропілася, убачыўшы незнаёмых.

- Купрыянаў у двары?

- Ага, пан у двары.

- Пан? - насмешліва перапытаў Гуторскі.

- Ага, - не зразумела дзяўчынка. - І пані таксама ў двары.

«Во табе, - падумаў Гуторскі. - Быццам у даўнейшы час».

- Куды ўвайсці?

- А во, пазваніце ў парадную.

Гуторскі ўзняўся на ганак і таргануў за званок.

- Хто-то стрэне?

І аднекуль з глыбіні душы зноў узняўся белы, празрысты і кволы вобраз.

Пачуліся за дзвярмі лёгкія крокі. Ляпнуў завал, адчыніліся дзверы.

Гуторскі на момант аслупянеў. Перад ім стаяла дзяўчына...

Ён адразу пазнаў яе, тую самую Ніну, якую знаў дзесяць гадоў таму назад. Не, не тую, бо хіба ж гэта яна? Сталая, спелая красуня, прыгожая, вабная... А тая была белая, трохі ружовая, як пралеска. Ды не, гэта толькі след ад тае, яе працяг. Тае ўжо няма і не будзе, знікла...

І Гуторскі з цікавасцю разглядаў стаяўшую перад ім кабету. Любаваўся яе дзіўным хараством, хараством дзявочага красавання...

- Што вам трэба? - спытала тая прыемным кантральта.

У яе тоне пачулася непрыветнасць і нават пагарда. Яна, відаць, здагадвалася, якога гатунку чалавек стаіць перад ёй.

І Гуторскі схамянуўся. Закіпела ў грудзях варожасць, пачуў перад сабой у абліччы гэтае прыгожае дзяўчыны класавага ворага.

- Мне трэба бачыць пана Купрыянава, - сказаў груба, націскаючы на слова «пан».

- Прашу!

Павярнулася і пайшла ў пакоі. Гуторскі ўслед за ёй.

- Пачакайце тут, я скажу яму.

Гуторскі застаўся адзін.

- Не пазнала... Дый дзе ж пазнаць! Дзесяць гадоў праляцела...

Азірнуў пакой. Відаць, гасціная... Багатая мэбля, пярэстыя, лахматыя дываны, на каміне дзівосныя, дарагія статуэткі.

- Ого! Нішто сабе. Для іх, мусіць, і рэвалюцыі не было. Ну, лепш позна, чымся ніколі. Мы яшчэ тут наладзім рэвалюцыю...

Выйшаў пан. Маленькі, гладкі, угадаваны, як парсючок. Твар досыць прыемны, але хітры: вочы так і ўпіваюцца, быццам хочуць наскрозь працяць...

- Чым магу служыць?

Гаворыць ціхім, ліслівым голасам.

- Я старшыня чразвычайнай камісіі...

- Дужа прыемна. Сядайце!..

«Ну, - падумаў Гуторскі, - не веру, каб было табе дужа прыемна...»

Ён паказаў мандат.

- Каб не было непаразуменняў.

- Ды што вы! Я веру і так.

Але ўсё-такі прачытаў.

- Ну вось... Цяпер будзьце ласкавы адказаць мне на некалькі пытанняў...

- З ахвотай!

- Перш за ўсё: як, на якія сродкі вы жывіцё?

Па твары пана расплылася хваравіта-ліслівая ўсмешка.

- Ды як, таварыш... Зямлю адабралі, пакінулі, як па дэкрэту паложана... Жывёлу таксама... Вяду маленькую гаспадарку.

- Самі працуеце, значыцца?..

- Ну, як вам сказаць... прыходзіцца, вядома... хе-хе...

- Наймітаў дзяржыцё?

- Не, пастаянных не маю... Так, часам хто пасабляе...

- Так... Дом увесь займаеце?

- Увесь. Ды ён і не патрэбен нікому. Установу тут якую змясціць не выпадае, пасяліць таксама няма каго.

«Шэльма ладная! - падумаў Гуторскі. - Ды што з ім доўга гаманіць. Трэба проста ўзяцца».

- А во што, грамадзянін Купрыянаў, вы не ведаеце, дзе цяпер Заруба?

- Заруба? Бандыт? Хто яго ведае! Ходзяць чуткі, што тут

каля блізу недзе вандруе. Пасля таго налёту на суседнюю воласць (вы ж, пэўна, ведаеце пра гэты налёт), дык пасля гэтага знік і дасюль не з'яўляецца.

- А больш вы нічога не ведаеце?

- Адкуль жа я магу ведаць!

- Так... вы, значыцца, з ім ніякага дзела не маеце?

- Божа барані... Што вы гэта?..

- Хм... Мне казалі, што вы з ім у блізкім звязку...

- Хе-хе... Вы ведаеце, таварыш, што на нашага брата дужа лёгка ўзвесці ўсякую плётку... І кожны гатоў даць веры, бо наша...

- Ладна. Я ўсё-такі павінен у вас зрабіць вобыск.

- Прашу, прашу!

Гуторскі быў пэўны, што вобыск кончыцца нічым. Яго разбірала злосць. Ён разумеў, што дарма паспяшыў паехаць, што зрабіў гэтым толькі памылку. А чаго паехаў?..

Ён цяпер знае чаго... Не справа цягнула, а нешта іншае... Паддаўся настрою, раскіс... Эх, дурань!

І ён злосна штурхаў рэчы, загадваў паказваць усе куткі, рыў усё і рабіў гэта блізка што не гледзячы: проста так, каб спагнаць злосць. Знаў, што нічога не знойдзе.

Пан віляў вакол, усміхаючыся ўгодлівай і разам хітрай, зларадаснай усмешкай. Аднекуль прыпёрлася і тоўстая пані. Тая вохала, стагнала над вухам, гатовая кожную часінку самлець.

А воддаль стаяла яна... Зграбная, прыгожая. Стаяла, горда ўзняўшы галаву, і глядзела пагардлівым, грэблівым поглядам, усміхаючыся патаемнай усмешкай.

Гуторскі раз-пораз кідаў на яе погляд і кожнага разу адчуваў нянавісць, варожасць і разам нейкую сімпатыю.

Яна падабалася яму як дзяўчына, вабіла сваёй дзіўнай жаночай пекнатой. Яму хацелася кінуцца да яе, схапіць у абдымкі, цалаваць... Не так, як калісь... цалаваць палкімі пацалункамі...

Гэта быў голас сэрца. А розум гаварыў іншае. Розум бачыў перад сабой ворага, злоснага класавага ворага. Свядомага, бо гэта яскрава свяцілася праз выраз яе твару.

І ў грудзях расла нянавісць.

У маленькай пекнай скрыначцы ляжалі яе лісты. Гуторскі дрыгануўся, як убачыў паміж іх колькі сваіх, што пісаў колісь, дзесяць гадоў назад.

А пад паперай ляжаў маленькі бліскучы браўнінг.

Яна першая ўбачыла яго. Схапянулася, пачырванела, потым збялела. Відаць, сама была на яго забылася.

- Гэта падарунак, - сказала.

- Гэта, ведаеце, - залапатаў пан, - адзін малады чалавек... знаёмы... ну...

Ён зрабіў такую міну, якая павінна была гаварыць:

- Вядома, маладое дзела... любасць, забавы...

Гуторскі паклаў браўнінг у кішэню.

- Выбачайце, але я не маю права звяртаць увагі на гэта. Я павінен канфіскаваць.

Бацька штось ізноў затарабаніў, але дачка спыніла яго:

- Не трэба, тата! Няхай!

Ужо абшукаўшы ўсю кватэру, Гуторскі раптам натрапіў на маленькую паперку. Ляжала яна на падлозе каля стала ў кабінеце пана, пэўна, згубленая. Гуторскі падняў яе проста затым, што практыка навучыла яго не прапускаць міма вачэй ніводнае драбязы. Падняў так, каб ніхто гэтага не заўважыў, і прачытаў неўзаметку.

У паперцы было напісана:

«Трыццатага будзем браць вашу воласць. Збірацца ў вас а дванаццатай гадзіне».

Гуторскі скомчыў паперку і схаваў у кішэню. У гэты час пан якраз забавіўся гаворкай з паняй. Ніна некуды выйшла, і, такім чынам, ніхто не заўважыў яго знайды.

- Ну, пакуль што, бывайце! - развітаўся ён і паспяшыў на двор.

Яго праводзіў насмешліва-давольны погляд Купрыянава, але ён не зважаў на гэта. Думкі яго паляцелі ў новым кірунку:

«Трыццатага... Калі ж гэта трыццатага?.. Паслязаўтра... Марудзіць нельга... Трэба спяшацца...»

- Гані ў горад! - кінуў ён шафёру.

Машына залопала, затропала і паляцела, што птушка. Убаку, між дрэў, мільганула постаць Ніны. Гуторскаму здалося, што і яна ўсміхаецца таемна-зларадаснай усмешкай.

- Ладна... Той смяецца, хто смяецца апошні... Скора ўбачымся.

Сонца ўжо зайшло. Па зямлі шэрым валакном распаўзаўся змрок. Стала ядрана, свежа.

Гуторскі падстаўляў твар, грудзі пад хвалю сустрэчнага ветру і цешыўся яго жорсткімі ласкамі. Унутры бушавала бадзёрасць, адвага. І раз-поразу ўсяго агортвала хваля нейкай дзіўнай, шалёнай радасці...

- Жыццё... барацьба... Як добра жыць! Як прыемна змагацца!

Назаўтра з самага рання Гуторскі запрасіў да сябе Матроса.

Той прыйсці не забавіўся. Ужо часін праз дзесяць пачуўся ў канцылярыі яго магутны голас.

Яго ўсе з тлумам віталі. Гэта быў любімец усіх: любілі яго і падуладныя, і начальства, і проста ўсе, хто толькі знаў. Непамерная фізічная дужасць і да яе надта добрая і простая натура, казачная смеласць, адважнасць - усё гэта рабіла з Матроса глыбока сімпатычную асобу.

Быў ён камандзірам асобнага атрада. Меў, як і кожны чалавек, сваю ўласную фамілію, але ўсе звалі яго Матросам - па яго ранейшай спецыяльнасці. І яму падабалася гэтае прозвішча...

- Ну што? - загудзеў ён, уваліўшыся ў кабінет.

- Дзела ёсць.

- Якое?

- Пачакай! У двух словах не скажаш... Сядай во...

Матрос сеў.

- Давай цыгарку!

- На! - і прыгатуйся да надта важнага...

- Прыгатаваўся ўжо. Пачынай!

- Колькі ты можаш набраць надзейных людзей?

- На каго?

- На Зарубу.

- Многа трэба...

- Як многа?

- Дзесяць чалавек.

- Слухай, Матрос, ты не выспаўся сёння ці мо жартуеш.

- А што?

- Ды тое, што сам не ведаеш, што вярзеш. Я думаў тэлеграфаваць у N, каб роту прыслалі...

- Ладна! Як зловім, тады тэлеграфуеш... Цяпер пачакай... Але расказвай, як і што...

Гуторскі расказаў усё па парадку.

- Маёнтак Купрыянава я ведаю добра, - пачаў разважаць Матрос.

І хоць ён ні на дробачку не змяніў выразу свайго шырокага, буйнага твару, але відаць было, што ён закіпеў, загарэўся ваяўнічым запалам.

- Маёнтак я добра ведаю... Там лес ці то парк... вялікі, гушчарны... а за ім - Дняпро. У самы бераг упіраецца парк... З Дняпра прыйдзецца і падцікацца, бо на дарозе варту паставяць... Так... Лодкі трэба... Лепш за ўсё на лодках. Лодкі ў Тросне на перавозе возьмем... Ну, акружым... Калі варта будзе - знімем... мае хлопцы мастакі на гэта... Ну, а там пабачым... Яшчэ трэба абмеркаваць...

- Ну, дык як з людзьмі?

- Усяго атрада не буду браць. Выберу чалавек пятнаццаць...

- Глядзі, каб мала не было... Гэта ж не злодзей які, банда цэлая...

- Гэта мая справа. Адказнасць бяру на сябе.

- Добра... Я сам таксама паеду.

- Яшчэ лепей. Толькі з умовай: мне не замінаць... Загадаў ніякіх, акрамя маіх... Там ты не начальнік, а падуладны...

- Аб гэтым не турбуйся. Я не маю ніякага намеру

памыкацца на тваю вайсковую ўладу. Усе загады твае буду спаўняць няўхільна.

- Ну, я пайшоў... Увечары зайду да цябе, пагамонім.

- Заходзь на кватэру!

- Добра...

Гуторскі застаўся адзін. Хацеў узяцца за бягучую работу, але не работалася. Гісторыя з Купрыянавым заўладала яго галавой. Аб чым бы ні пачынаў думаць, думкі міжвольна, неўзаметку перабягалі на гэту цікавую справу.

То яму прадстаўлялася заўтрашняе дзела. Прадстаўлялася выразна, яскрава, з усімі драбнотамі, бо ён ужо перажываў яго ў сваім уяўленні. А то ўспаміналася тое, што было ўчора. Тады ў вачах станавіўся вобраз Ніны і зацямняў сабой усё іншае. Дрыгацеў дзіўнай вабнасцю, цягнуў да сябе, змушчаў яскравым, ззяючым хараством.

І тады Гуторскі зрываўся з месца і доўга хадзіў па пакоі, злуючы на сябе за тое, што не можа стрымацца, не можа ў корані пераняць гэта непатрэбнае, шкоднае пачуццё.

5

Маўкліва насупіўся старавечны купрыянаўскі парк. Сцішыўся, прытаіўся, быццам хоча ўсё падслухаць, усё захаваць у сваіх старых грудзях, сабраць цэлую векавечную гісторыю жыцця. Сабраць і пахаваць, нікому не сказаць ні аб чым, занесці з сабой у небыццё... І ўсё чуе стары цёмны парк. Усё, усё чыста, кожны ледзь чутны шолах, кожны рух, кожны ўздых чалавечых грудзей, кожны ўдар чалавечага сэрца.

І дарма думаюць тыя людзі, што вунь паўзуць па магутных карэннях, што сцелюцца дзеразой па зямлі ў

нагах волата лесу, дарма яны думаюць, што ніхто іх не ўгледзеў, ніхто не пачуў! Людзі не пачулі, а маўклівы лес усё чуе і ўсё знае, толькі нікому не скажа...

А людзі паўзуць... Ціхенька, нішчыкам. Ані зыку, ані шолаху. Нават дыханне зацялі.

Толькі во тут двое шэпчуцца. Шэпчуцца так, як часам трава пад павевам кволага ветрыку. Больш угадваюць думкі, чым чуюць адзін аднаго...

- Святла не відаць... Вакеніцы зачынены.

- Можа, спазніліся, птушкі ўжо вылецелі?

- Грышка б свіснуў... Колькі гадзін?

- Было адзінаццаць, мінут дзесяць ідзём.

- Во ўжо дом.

- Не бачу нічога.

Вакол распасціралася чорная, густая цемра. Трэба было мець кацінае вока, каб угледзець што-колечы ў гэтай цемры. Як падпаўзлі ўжо на колькі крокаў да дома, тады толькі Гуторскі агледзеў перад сабою бялясую пляму мураванай сцяны. Нідзе ні агеньчыку. Ціха... Быццам усё павымерла ў гэтым вялізным таемным палацы...

- Цс! - сыкнуў Матрос.

Гуторскі спыніўся, зацяў дух, прыслухаўся...

Ціха ўсё, як у магіле.

- Ціў! - цвіркнула над самым вухам начная птушка. Гуторскі і не ўцяміў адразу, што гэта Матрос.

З розных бакоў ціха, нячутна паспаўзаліся людзі. Сабраліся ў гурток, што чорныя тараканы.

- Чакайце тут!

І Матрос знік у цемры.

- Ціў! - пачулася праз часінку недзе ўжо з другога боку палаца.

- Ціў! - быццам у адказ працвірчэла недзе яшчэ далей.

І зноў усё сціхла.

Паплылі доўгія, цягучыя хвіліны чакання. Ад нечага рабіць Гуторскі пачаў як мага, да болю напружваць зрок, стараючыся схапіць контуры палаца, але нічога не мог угледзець, апрача няяснай, расплыўчатай плямы.

Збоку нешта ледзь чутна зашумацела.

- Хлопцы! - пачуўся ціхі воклік Матроса, і зараз жа ён сам апынуўся сярод гуртка.

- Тут... Дзесяць штук... сам адзінаццаты. На дарозе адзін стаіць... З тым Грышка справіцца... Будзем чакаць ля ганкаў... Як выйдуць - накінемся. Я на Зарубу, рэшта - па двое на аднаго... Не даць схапіцца за аружжа, урукапашную... Страляць не трэба... усіх жыўцом... Ну, марш за мной!

Асцярожна абышлі дом. Ля ганкаў Матрос спыніў усіх.

- Рассыпайся вакол... у хмызняк, каб, калі часам святло з дзвярэй пакажацца, каб не ўгледзелі... Як свісну - пачынайце... Ну, марш!

Умомант, хто куды, рассыпаліся ў бакі. Гуторскі лёг, прытаіўся за кустом садовых кветак і аддаўся нейкаму прыемнаму, абураючаму пачуццю трывогі, напружанага чакання.

Поплеч нехта заварушыўся.

- Матрос! Ты?..

- Я... Ціху!..

Але Гуторскі не мог маўчаць. Ён падсунуўся бліжэй да Матроса.

- Ці здолеем, а?..

- Глупства... Народ плюгавы, толькі сам нішто, трохі дужы. Ну, але памерымся...

- Ды ты справішся...

- Пабачым...

- Што-то яны робяць цяпер?

- Вячэралі... Я знайшоў шчылінку ў вакенцы, глядзеў...

- І пан там?

- Там... частуе... І пані, і паненка... Прыгожая, каб яе пярун!..

«І Ніна там, - падумаў Гуторскі. - Як-то яна да ўсяго гэтага?»

І, нібы ў адказ на яго думку, з палаца раптам паліліся кволыя, ледзь чутныя гукі музыкі. Яны праходзілі праз тоўстыя мураваныя сцены, прыглушаныя, няпоўныя, далёкія-далёкія... І гэта прыдавала ім асаблівую чароўную вабнасць.

Гуторскі сціхаміраўся, увесь абярнуўся ў слых. Кволыя гукі раяля пацяклі проста ў душу і кранулі там сваім лёгкім павевам нейкія патаемныя, дзіўна-напружаныя, чулыя струны. Залуналі вобразы-кветкі, апавітыя сумам-журбою, ускалыхнуўся нейкі невыразны жаль. І быццам з туману ўзнялася паволі белая празрыстая здань тае Ніны, што была дзесяць гадоў таму назад...

Няўжо гэта яна? Няўжо гэта тая, што калісь даравала яму светлыя, чароўныя часіны, цяпер грае, цешыць сваёй музыкай яго ворагаў? Няўжо і сама яна, тая мілая, любая Ніна, цяпер яго вораг?..

Музыка сціхла, знікла чароўнасць. Зноў агарнула трывога чакання...

- Матрос!

- Ну!

- Ужо блізка дванаццаці, зараз павінны выпраўляцца...

- Ага... Трэба быць начаку...

- Ты ж Зарубу пазнаеш?

- Я яго бачыў, як яшчэ бандытам не быў... афіцэрам служыў у войску... У цемры трудна пазнаць, але ён першы выйдзе, павінна... Патраплю... Цс...

У доме пачуўся глухі рух. Пэўна, збіраюцца. Яшчэ колькі доўгіх, цягучых часінак... Во ўжо крокі загрукалі блізка, у сенцах... Ляпнуў завал, і ў расчыненыя дзверы разам з густой мужчынскай гамонкай хлынула паласа слабага свету, які выходзіў, пэўна, з унутраных пакояў палаца. Цемра ўвабрала ў сябе гэты свет, разбавіла сваёй чарнатой і абярнула ў шэры, дрыжачы змрок, у якім можна было згледзець толькі туманныя, няясныя постаці выйшаўшых з дома людзей.

Гуторскі ўпяўся ў іх напружаным, прагным поглядам. Сэрца забілася ў грудзях моцна, няроўна. Па целу пацякла нейкая нервовая млявасць. А рукі сударгава сціснуліся ў кулакі...

Колькі іх? Раз, два, тры, дзевяць чалавек... Чаму не дзесяць? Няўжо Матрос памыліўся?

Спускаюцца з ганкаў... Гутараць, рагочуць... Занадта смелыя... Пачакайце!..

Спусціліся. Сталі, аглядаюцца.

Быццам не важацца пасунуцца ў цемень... А мо ждуць каго? Мо хто застаўся? Трэба б саждаць...

- Матрос!

Але якраз у гэты момант прарэзлівы свіст працяў паветра.

Гуторскі здрыгануўся. Думкі ў яго неяк дзіўна

пераблыталіся, паскакалі адна цераз адну пярэстай, шпаркай чахардой, зацямрылі свядомасць... Непрытомны, кінуўся ён, што дзікі крывяжэрны звер, на гурток асалапелых бандытаў і ўпіўся сударгава напружанымі рукамі ў нейчае цела...

У гэты момант з грукам зачыніліся дзверы палаца і ўсё знікла ў цемры.

Завязалася ўпартая бойка. Бандыты не здаваліся. У адчайных нечалавечых патугах вырвацца, уцячы - яны валаклі за сабой учапіўшыхся ў іх армейцаў. Злосныя праклёны, жорсткая лаянка агаласіла цёмны парк. Людзі, што шалёнае звяр'ё, качаліся па зямлі ў страшэнных абнімках.

Недзе нездалёк раздаўся стрэл. Гэта яшчэ болей перапалохала бандытаў. Яны рабілі апошнія з усіх сіл патугі, каб вырвацца... Але дарма! Што яны маглі зрабіць проці схапіўшай іх падвойнай сілы!.. Адзін за адным палеглі на зямлю з скручанымі рукамі і толькі, лежачы, усё яшчэ лаяліся, рычэлі скрозь зубы ад злосці...

А на колькі крокаў убок яшчэ чуліся гукі барацьбы - гэта Матрос боркаўся з Зарубам. Армейцы кінуліся былі к яму на дапамогу, але дарма...

- Не руш! - пагрозна зарычэў ён. - Я сам!..

Усе адхінуліся і толькі па зыках сачылі за ходам барацьбы, гатовыя кожную хвілінку кінуцца на дапамогу.

Гуторскі трымаўся як найбліжэй... Ён ужо забыўся на Матросаў загад і трымаў у руцэ наган з намерам пусціць яго ў ход, як толькі з'явіцца патрэба і магчымасць.

А барацьба ўсё цягнулася. Цемра не дазваляла бачыць, на чыім баку перавага, і толькі па адрывістых ускрыках, па сапенню, па стогнах можна было дагадвацца, што бандыт пачынае паддавацца.

Хлопцы й на сваіх палонных забыліся. Акружылі ўпоцемку барацьбітоў і markdown рознымі воклікамі падбадрывалі Матроса:

- Так яго! Во-во-во! Ай добра! Цісні, цісні!..

Хоць і не ведалі добра, хто каго ў тую часіну цісnuў...

Але Матроса не трэба было падбадрываць. Ён увайшоў у азарт, разышоўся ваўсю. Яшчэ колькі хвілінак, і ён ужо пабедна соп, лежачы на абяссіленым ворагу.

- Дайце чым звязаць сцерву!

Яму вобмацкам падалі дзягу.

- Ага... Во табе... Паляжы, галубок!.. Досыць табе ўжо арудваць... Фу! - узняўся ён з зямлі. - Ну як, хлопцы?..

- Ляжаць.

- Усе?

- Да аднаго.

- Хто страляў?

- Я...

- Ты, Грышка?

- Я.

- Навошта?

- Не мог саўладаць... здаравенны... ледзь мяне не прыбраў...

- Прыстрэліў?

- Так точна.

- Хоць і кепска, але - маладзец!..

- Ну, во што, хлопцы! - загаварыў ён вясёла-ўрачыстым і разам жартаўлівым голасам. - Спраўна папрацавалі...

Банду Зарубы можна лічыць знішчанай... Яшчэ адзін, можна сказаць, крок да... да... Ну, адным словам, няхай жыве Савецкая ўлада і Чырвоная Армія! Ура!..

- Урра! - рыканулі, як адна, дваццаць глотак.

- Уа! - адказаў водгукам цёмны парк.

А Матрос разышоўся. Нібы і сапраўды мітынг замысліў наладзіць сярод ночы ў гэтым незвычайным месцы.

- Слова даецца нашаму паважанаму кіраўніку і таварышу Паўлу Мікалаевічу Гуторскаму...

Гуторскі ніяк не чакаў гэтага. Ён засмяяўся. Яму дзіўным здалося гаварыць тут у цемры, сярод гэтага маўклівага, панурага парку, над ляжачымі, скручанымі бандытамі...

А хлопцы запляскалі ў ладкі:

- Просім, просім!..

- Толькі не больш аднае мінуткі. Час дораг! - дадаў Матрос.

- Яшчэ менш... Многа гаварыць не выпадае... Дзякую вам, таварышы, шчыра дзякую як ад сябе, так і ад імя нашай Вялікай Рэвалюцыі!..

- Ну, а цяпер памацаем у палацы... Грышка, ідзі грукай, адчыняй, а вы, хлопцы, бярэце сваіх палонных...

Дзверы былі незаваленыя. У пакоях цёмна. Агні ўсе затушаны. Гуторскі з двума армейцамі, трымаючы ў руках нарыхтаванае аружжа, увайшлі ў дом, а рэшта засталіся на дварэ. Тож дзеля ўсякага выпадку прыгатавалі аружжа.

У першым пакоі Гуторскі знайшоў лямпу. Запаліў яе і пасунуўся далей. Усюды было пуста, бязлюдна. У сталоўцы знаходзілася на стале непрыбраная пасуда, пляшкі, паследкі вячэры.

«Дзе ж паны? Няўжо паўцякалі з спалоху?» - падумаў Гуторскі.

Урэшце яны знайшліся.

У самым дальнім пакоі, у спальні, цьмяна свяціла лампадка. На ложку ляжала пані і вохала, а над ёй схілілася Ніна. Воддаль сядзеў пан. Пры святле ўнесенай лямпы Гуторскі разгледзеў яго твар. Ён выяўляў такі адчай, такую недалужнасць, такую пакорнасць, што Гуторскі міжвольна скрывіўся ад агіды: быццам пабітая скаціна...

- Вы арыштаваны! - сказаў ён няшчырым грэблівым голасам.

Пані яшчэ мацней застагнала. Ніна ўзялася яе сунімаць. Твар Ніны быў збялелы, але спакойны. Апавіты смуткам, ён выдаваў яшчэ прыгажэйшым.

І міжвольна, на паругу розуму, у сэрцы Гуторскага шавяльнуўся глыбокі, шчыры жаль да яе. Каб не даць волі гэтаму пачуццю, ён барзджэй выйшаў з пакоя, пакінуўшы ля пана аднаго армейца.

Выйшаў на ганак.

- Можна! Заходзьце! Усё спакойна...

Першы ўпёрся з сваім палонным Матрос.

- Ану-тка, паглядзім, які ён стаў... Даўно ўжо не бачыліся.

І раптам ён пасыпаўся плоймай самай буйнай, самай злоснай лаянкі.

- Што? Чаго? - кінуліся да яго ўвайшоўшыя армейцы.

- Не ён!.. Памыліўся!..

Той, з кім з такім запалам змагаўся Матрос, быў зусім не Заруба.

І сярод рэшты бандытаў не было атамана... Тут толькі

схапянуліся, што ўсяго дзевяць злавілі, а павінна быць дзесяць.

Гуторскі ўспомніў, як ён хацеў быў затрымаць Матроса, і пашкадаваў, чаму не зрабіў гэта на хвілінку раней. Заруба, відаць, чагось забавіўся ў палацы і потым, пабачыўшы, што справа кепская, даў драла...

6

Гуторскі ніяк не мог забыцца на Ніну. Ні на часіну не сходзіла яна з думак. Ён злаваўся, кляў і сябе, і яе, і ўсё чыста на свеце - і ўсё роўна не мог пазбыцца назойлівага ўспамінку.

Перад вачмі ўвесь час лунаў яе вобраз, смутны, прыгожы, такі, якою бачыў яе апошні раз. Турбаваў, не даваў спакою...

Ён чакаў яе. Знаў, што прыйдзе. Захоча бацькі даведацца, а без яго дазволу не пусцяць.

І яна прыйшла. Як толькі паляпала ў дзверы, ён дагадаўся, пачуў, што яна...

- Увайдзіце!

Увайшла. Уся ў чорным. Як ідзе ёй чорная сукенка, якімі мяккімі, кволымі складкамі аблягае яе прыгожую постаць!

А хараство!.. Здаецца, яшчэ больш папрыгажэла.

- Сядайце!..

- Дзякую... Я да вас па справе...

- Ведаю. Чым магу быць карысны?

- Мне трэба бачыцца з бацькам, а на гэта, мне сказалі, трэба мець ваш дазвол.

Яна гаварыла скора-скора, спяшаючыся. Відаць, ёй было прыкра заставацца вока на вока з Гуторскім.

- Вы калі хочаце пабачыцца?

- Я б хацела атрымаць пастаянны пропуск, бо мне прыйдзецца яму прыносіць сёе-тое... з харчоў, вопраткі...

Гуторскі трохі падумаў.

- Во што, я вам зраблю гэта ў тым выпадку, калі вы мне дасцё слова, шчырае слова, што не будзеце выкарыстоўваць гэтых спатканняў для якіх-колечы іншых мэт, апрача тых, пра якія вы казалі.

Яна ледзь-ледзь усміхнулася.

- Вы мяне лічыце контррэвалюцыянеркай?

- Як ні прыкра прызнавацца ў гэтым, але так... Лічу вас не надта надзейнай у гэтым сэнсе...

- Ну, гэта зразумела. Я даю вам гэтае слова.

- Добра. Пачакайце часінку...

Ён напісаў і аддаў ёй пропуск.

- Дзякую...

Яна ўзяла пропуск, але не выходзіла. Нервова комчыла паперку ў руках, быццам нешта хацела яшчэ сказаць, ды не важылася.

На момант павісла маўчанка, і ў гэтай маўчанцы пачулася нешта недаказанае. Быццам абодва думалі адно, абодва хацелі сказаць гэта, але не мелі сілы пачаць.

Гуторскі знаў, што, калі не скажа яна, скажа ён, што, урэшце, не стрымаецца, але хацеў, каб яна пачала. Чакаў...

- Слухайце, - загаварыла яна, не гледзячы на яго і ўсё

яшчэ цярэбячы ў руках паперку, - ці можна вам задаць пытанне адно... не службовае... нават інтымнае трохі?

У Гуторскага адлягнула ад сэрца. Ахапіла нейкая лёгкасць, гуллівасць, нейкае мяккае, прыемнае абурэнне. Ён прыблізна знаў, што скажа яна, і яго толькі дужа цікавіла, як яна скажа. Сам быў спакойны, бо пачала яна, і гэта станавіла яго ў пераважнае становішча.

- Прашу, прашу...

Ён усміхнуўся ласкава-таемна, быццам казаў гэтым:

- Кажы, мілая, але я й так ведаю, што ты хочаш сказаць...

А яе, відаць, кальнула гэта ўсмешка, кранула яе дзявочы гонар. Нават губу прыкусіла... Гуторскаму весела стала. Ён смяяўся ў душы і, углядаючыся ў яе твар упартым поглядам, чакаў, што скажа далей.

- Слухайце! - пачала яна зноў.

І зноў змоўкла. Ніяк не магла адважыцца сказаць.

Гуторскі ўсё глядзеў на яе, усміхаючыся. Урэшце, перамагаючы сябе, яна сказала:

- Скажыце... вы не той самы Гуторскі, каторы...

Далей не гаварыла... Адвярнулася, унікаючы стрэчы з яго поглядам.

- Той, - адказаў Гуторскі, - таксама, як вы тая Ніна, каторая...

І ён наўмысля не скончыў.

Хвілінку абодва маўчалі. Потым ён загаварыў:

- Во як трапляецца, Ніна Васільеўна! Было калісь так, а прайшло дзесяць гадоў! - і стала іначай. Так... Калісь мы не зналі, якая прорва нас дзеліць. Звяла доля нас у кучу, мы й не папыталі адзін другога: хто ты такі? Нас

гэта не цікавіла, бо мы былі дзеці і не зналі нічога... Не паспыталі яшчэ ад «дрэва жыцця»... А потым усё вызначылася. Мы пайшлі рознымі шляхамі. І вось спаткаліся. Спаткаліся як ворагі...

- Ворагі, - задумлена працягнула Ніна. - Так... Вы праўду кажаце. Цяпер мы ворагі... І не затым, што я контррэвалюцыянерка, ды не... Я знаю, што стары лад не вернецца, не можа вярнуцца, бо ён несправядлівы, злачынны. Я й не хачу яго... прынамсі, мой розум не хоча... Але ёсць нешта глыбачэйшае, падсвядомае, што ўкладзена прыродай. Гэта нешта спавівае мяне, кіруе маімі ўчынкамі... Я знаю, што гэта дрэнна, хачу пераадалець сябе, але... не змога... Так і прыйдзецца застацца ў варожым вам лагеры... пакуль ён ёсць... а там... З вамі пайсці не магу, не пускае «тое нешта»...

У часе яе гаворкі Гуторскі ўважна разглядаў яе твар, і яго здзівіла тая шчырасць, з якой яна гаварыла. Відаць, доўга яна думала аб гэтым, доўга змагалася сама з сабой, пакуль прыйшла к гэтаму выразнаму, цвёрдаму пераконанню.

І Гуторскі міжвольна працінаўся павагай да яе. Яму падабалася гэткая самасвядомасць, гэткі аналіз самой сябе. А разам з павагай расло пачуццё сімпатыі, якое ў гэты момант знішчала ўсякую варожасць, адсоўвала некуды на задні план класавыя інстынкты.

Яму было шкада гэтае ніклае кветкі, гэтага хваравітага адсклёпку старога ладу. Яму захацелася суцешыць яе, заспакоіць, але не было слоў. Хацелася проста падысці да яе, прытуліць, прыгалубіць.

І яна чула спагаду. Апавядала яму, як лепшаму прыяцелю, раскрывала душу, вылівала набалелае...

- Я доўга думала, мучылася, усё хацела вызначыць - што я, навошта я... Я думала раней, што можна яшчэ знайсці сабе месца, можна далучыцца да новага... Згарнуць з сябе ўсё старое: старыя прывычкі, старыя нахілы, старыя імкненні... Я прабавала працаваць... служыла... настаўніцай была... падманіць хацела сама

сябе. Дарма! Замест здавальнення - нейкае невыразнае пачуццё пустаты, адчаю... А потым - махнула рукой... Усё роўна... няхай будзе, што будзе!.. Хворая я да новага жыцця... адпетая... панская костка... ха-ха-ха!..

Яна засмяялася горкім і разам задорным, гарэзлівым смехам.

Гуторскі маўчаў. Ён думаў аб долі гэтае дзяўчыны.

Адпетая... Хворая... Няўжо яна аджыла ўжо сваё? У самым красаванні жыцця... Поўная фізічных сіл... поўная красы, хараства... Ці ўзяла яна хоць сваё ад жыцця? Ці ўсміхнулася яно ёй сваёй чароўнай усмешкай?

- Ніна Васільеўна! Ці любілі вы каго?.. Праўдзівым, поўным каханнем?..

Яна раптам змянілася.

- Не... не скажу вам гэтага... Не магу... Пасля, можа, самі ўзнаеце... Не, не скажу...

Яна неяк увабралася ў сябе, затулілася, быццам баялася, каб не сказаць лішняга. Ад ранейшага шчырага, сяброўскага настрою не асталося і следу. Яна зноў абярнулася ў тую заўзятую паненку, якую Гуторскі спаткаў у купрыянаўскім палацы.

Гуторскі каяўся, злаваў на сябе за тое, што задаў ёй гэтае далікатнае пытанне. Ён спрабаваў зноў выклікаць яе на інтымнасць, але не ўдавалася. Яна на ўсё адказвала кароткімі сухімі заўвагамі. Потым успомніла пра бацьку - зарупілася йсці. Ужо выходзячы, спыталася, што яе бацьку чакае.

- Скажыце праўду, не тоячы... Самае горшае... што?..

Гуторскі зірнуў на яе.

«Ці сказаць праўду, ці не?.. Трэба сказаць... Яна вытрымае ўсё...»

- Самае горшае, вы кажаце? Баюся, каб не была гэта вышэйшая кара...

Ён, сам таго не прыкмячаючы, перайшоў на рэзкі, афіцыйны тон. Нават злосць у ім чувалася.

Яна збялела, зірнула недалужным, спалоханым поглядам.

- Расстрэл?!

Але ўраз схамянулася, насупілася, бліснула з-пад чорных густых броў поглядам загнанага ўпартага звярка.

- Дзякую! - прагаварыла грубаватым, узрушаным голасам.

І выйшла...

7

Заруба зноў аб'явіўся. З новай, яшчэ вялікшай, яшчэ больш адчайнай бандай ён рабіў нечуваныя, страшэнныя па сваёй лютасці гвалты. Ён не разбіраў, хто з'яўляецца ахвярай яго злачынства. У аднолькавай мерцы цярпелі яго крывавыя здзекі і камуністы, і жыды, і сяляне. Быццам мсціўся ён за страту сваіх сябрукоў, быццам хацеў захлынуцца ў крыві.

І купрыянаўская практыка навучыла яго асцярожнасці. Як д'ябал, выкручваўся ён з-пад рук улады. Ніхто ніколі не знаў, дзе ён знаходзіцца. Сягоння паявіцца ў адным месцы, а назаўтра ўжо ў другім канцы павета грыміць яго разбойства.

Спалох ахапіў жыхарства павета.

Сярод цёмных сялян пайшлі розныя недарэчныя чуткі. Апавядалі пра розныя цудоўныя праявы, пра тое, як Заруба можа з'яўляцца адразу ў колькіх месцах, пра

тое, як ён можа сярод людзей, на ўсіхніх вачах раптам знікнуць, бы праваліцца скрозь зямлю і г. д. Пачыналі лічыць яго нейкім надзвычайным стварэннем і баяліся аднаго яго імя...

Чака ўзрушылася, узнялася на ногі. Па ўсіх кутках павета былі разасланы агенты, узяты пад нагляд усе ненадзейныя асобы. Матрос з сваім атрадам безупынку лётаў па вёсках, сам Гуторскі таксама рэдка калі стыкаўся ў горадзе... Але ўсё дарэмна. Заруба рабіў сваю крывавую справу і аставаўся беспакараным. Як страшэнная здань, з'яўляўся ён нечакана, раптам у якой-небудзь вёсцы, рабаваў яе, катаваў сялян і знікаў невядома куды. Ніхто не мог нават на яго след натрапіць.

Гуторскі не чуў сябе ад клапот. Бясконцыя нарады, пасяджэнні разы два на тыдзень, а то і часцей, выезды ў павет, розная бягучая работа - усё гэта не давала яму і часінкі адхлыну.

У гэтай сумятні ён нават пазбыўся таго неспакойнага, турботнага пачуцця, якое гняло яго ў апошнія часы і якое было звязана з асобай Ніны Купрыянавай. Калі часам і ўспамінаў яе, дык яна выдавала чымсьці далёкім і малазначным. Гэта яго радавала, заспакойвала. Ён ужо пачынаў глядзець на ўсю гэтую гісторыю як на невялічкае, неглыбокае захапленне, якое так шпарка мінулася, як і пачалося.

Але неўзабаве яму прыйшлося пераканацца, што ён памыліўся.

Нешта аднаго разу трапілася яму праязджаць міма маёнтка Купрыянава. Ён яшчэ здалёк угледзеў густыя ліпавыя прысады, і сэрца яго закалацілася. Як наяве паўстала ўсё, што калісь тутака адбывалася, і ў вачах выразна, яскрава замітусіўся вобраз Ніны...

Ды такі любы, прыгожы, дарагі, быццам вобраз самага блізкага чалавека... Убачыць яе, зараз жа, незабаўна, убачыць - што б там ні было!..

І цяпер, наадварот, усё тое - работа, клопаты - здавалася далёкім, малазначным...

А тут - галоўнае... тут - усё!.. Тут тое, без чаго жыць нельга...

Тут - каханне...

Гуторскі сам злякаўся гэтага слова, як знецікі мільганула яно ў думках. Знедкуль з глыбі загаварыў ціхі, перасцерагаючы голас, але Гуторскі ўжо не слухаў яго.

- Ну што ж там! Любоў мае сваё асабістае права. Любоў не разбірае: ці вораг, ці прыяцель... яна бачыць толькі жанчыну, толькі яе жаночае хараство... І хіба не можа пралетарый любіць буржуйку? Хіба яму можа хто ці што забараніць гэта? Хіба на каханне можна, як і на ўсё, глядзець выключна з класавага погляду? Прэч забабоны!..

І Гуторскі звярнуў у прысады.

З таго канца прысад пасоўвалася насустрэч белая пляма. Сэрца падказала яму, што гэта яна... І не памылілася...

Але, як стрэўся, ледзь пазнаў - так змянілася яна. Схудзела, счарнела, вочы праваліліся глыбока-глыбока, глядзяць стуль неяк дзіўна-напружана, гараць ліхаманкавым аганьком і быццам шукаюць чагось.

Як убачыла Гуторскага, схамянулася, нібы ўзрадавалася. Усміхнулася хваравітай, але ветлай усмешкай, пайшла шыбчэй яму насустрэчу.

Гуторскі злез з каня і падышоў да яе. Яго агарнуў глыбокі жаль...

- Што гэта з вамі, Ніна Васільеўна? Вы хворая?

- Што, дужа змянілася? Я знаю... Не, гэта не ад хваробы...

Яна падала яму руку. Гуторскі ўпершы раз пасля дзесяці год расстання пацісnуў яе маленькую кволую ручку. І гэты поціск разбурыў дашчэнту тую сцяну, што стаяла між іх, замацаваў іх сяброўскую блізкасць.

Яны пайшлі па дарозе.

- Ну, дык усё-ткі што з вамі, а? Кажыце ўсё, не хавайце... як раней...

Ён глядзеў на яе з пяшчотай, устурбаваны, чакаў яе адказу. А яна ўпялася сваім поглядам удалеч і маўчала, быццам не прыкмячала ні яго, ні ўсяго, што навокал, углыбілася ў свае патаемныя думкі...

- Павел Мікалаевіч! - раптам адазвалася яна, і па голасу відаць было, што яна хоча сказаць яму нешта важнае, тое, што займае ўсю яе істоту. - Скажыце мне, да якіх меж павінна распасцірацца кроўнае пачуццё?.. Ну, напрыклад, любоў бацькоў да дзяцей або наадварот? Скажыце, як вы на гэта гледзіцё?.. Не вы асабіста, а ўсе вы, ваша партыя?..

- Я не зусім разумею ваша пытанне... Мне здаецца, што наогул ніякае пачуццё не паддаецца мерцы. У аднаго яно мацней, у другога - слабей...

- Але як павінна быць?.. Ну... я не ведаю, як вам лепей сказаць... Вось падумаем так: вам прыйшлося б выбіраць з двух адно - або страціць бацьку, або адмовіцца ад вашае справы... Што б вы выбралі?

Гуторскі злёгку ўсміхнуўся.

- Вы, Ніна Васільеўна, дрэнны прыклад узялі. Я ўжо больш пяцёх год не бачыўся з бацькамі, і калі й было ва мне раней якое сыновае пачуццё, дык цяпер яго няма й звання... Я б, вядома, не задумаўся...

Яна здзіўлена зірнула на яго.

- Так?

Трохі змаўчала і потым пачала з лёгкім абурэннем, нібы

са злосцю:

- Ну, возьмем другі прыклад... Возьмем мяне. Неўзабаве вы расстраляеце майго бацьку...

- Гэта яшчэ невядома...

- Ды не... Не ўздумайце суцяшаць мяне, я не дзіцёнак. Так... І вось у мяне раптам з'явілася б магчымасць ратаваць яго. Але для гэтага я павінна была б аддаць тое, што для мяне самае дарагое, даражэй за ўсё, мо даражэй за жыццё... Што б вы зрабілі на маім месцы?

- Я? Выбраў бы, што даражэй...

- Што даражэй...

Яна трохі падумала.

- Не, не так... Гэта несправядліва, несумленна... Гэта занадта эгаістычна... Даражэй... Мала што даражэй, але ёсць яшчэ доўг, абавязак...

І яна зноў задумалася. А Гуторскі глядзеў на яе і нічога не разумеў. Дзеля чаго яна так захапілася гэтым пытаннем? Няўжо і сапраўды яна што мае на ўвазе да вызвалення бацькі? Але што? Самае дарагое... Мо даражэй за жыццё... Дзіўна...

- Ну, ладна! - раптам схамянулася Ніна. - Кіньма аб гэтым. Пагаворым аб чым-небудзь другім... Вы што, зноў прыехалі вобыск рабіць? А?.. Ці мо мяне ўжо маеце заарыштаваць? Браўнінг жа ў мяне знайшлі!.. Ха-ха-ха!..

Гуторскаму стала трохі не па сабе. Ён не знаў, што адказаць, бо й сам не ведаў, чаго паехаў... Пацягнула нешта, дый годзе. І ён памкнуўся адказаць жартам:

- Той раз я прыязджаў як вораг, а цяпер ехаў міма - дай, думаю, заедуся проста так, як падарожны. А што да вас, можаце не турбавацца: мы кабет заарыштоўваем толькі ў асаблівых выпадках, дый то самых злосных...

- А хіба я не злосная? Вы пэўны ў гэтым? А мо я зусім

бандытка? Вы пра гэта не думалі? Ай думалі, што я на гэта не здольна?..

Яна глядзела проста яму ў твар задорна-гуллівым, гарэзлівым поглядам, поўная нейкай хваравітай, нервовай весялосці...

- Ну, зірніце на мяне: ці падобна я на бандытку? Ці такія бываюць бандыткі, а?..

Яна выпрасталася перад ім ва ўвесь рост, зграбная, дзіўна-прыгожая, з бліскучымі, ззяючымі спакусай вачмі.

Гуторскі загарэўся шалёнай страсцю, ад якой памуцілася ў галаве. Схапіць яе, сціснуць моцна-моцна, да болю, цалаваць... цалаваць без канца гэтыя гордыя, задорна-ўсмешлівыя вусны, гэтыя вочкі - бяздонныя, прамяністыя!

Ён акідаў яе ўсю палкім, агнёвым поглядам. Яшчэ момант, і кінуўся б да яе, агорнуты страсным каханнем...

Але яна схамянулася. Пэўна, прачытала ў яго вачах усё, чым кіпела яго нутро, і спалохалася. Ураз панікла, адвярнулася, загаварыла шыбка-шыбка:

- Ай, гэта ж мы на шлях ужо выйшлі... Вы што, у горад едзеце?.. А можа, заедзеце да нас?.. Клуб пагледзіцё... Мы ж ужо не жывём у палацы, клуб там адчынілі...

- Некалі, трэба спяшацца, - сказаў Гуторскі і сам здзівіўся свайму голасу, бо ён быў нейкі грубы, дрыжачы. - Бывайце здаровы!..

Яна яго затрымала.

- Павел Мікалаевіч! У мяне просьба ёсць да вас... невялічкая... Ці можаце вы мне паведаміць, як вырашыцца лёс майго бацькі, так, каб я... паспела...

- Добра, а дзе вы будзеце, тут?

- Магчыма, што тут, а можа, у горадзе, у цёткі... Савецкая, 18.

- Добра, я вам абяцаю гэта... Бывайце!

Ён ускочыў на каня і шыбка, не абарачваючыся, паехаў у бок горада.

8

Купрыянава прысудзілі к расстрэлу. У той самы дзень Гуторскі паведаміў Ніну.

Яна была ў горадзе і зараз жа прыйшла к яму. Прыйшла ўзрушаная, абураная. Не папытаўшы дазволу, убегла ў кабінет і загаварыла дрыжачым ад абурэння голасам:

- Ужо? Канчаткова?

- Так.

- Слухайце, Павел Мікалаевіч, вы можаце спыніць гэта, затрымаць хаця на які час?..

- А што?

- Павел Мікалаевіч! Я буду гаварыць з вамі адкрыта... Спадзяюся, што калі ў нас нічога не выйдзе, дык усё гэта астанецца толькі між нас... Вы мне можаце абяцаць гэта?

- Кажыце...

- У мяне ёсць прапанова, якая можа здаволіць і вас, і мяне... Вам жа мой бацька цяпер не страшны, вы добра ведаеце, таксама, як і я, як і ён сам, што з яго боку, нават калі б ён і вольны быў, нельга чакаць цяпер якой-колечы контррэвалюцыі... Бо ён занадта палахлівы для гэтага... Раз паспытаўшы горкага, ён не захоча яго... І вось... я вам дам выкуп за яго... Я дам у вашыя рукі чалавека, які для вас у тысячу разоў страшнейшы... Я вам дам Зарубу...

Гуторскі асалапеў ад нечаканасці. Яму адразу здалася дзікай, недарэчнай прапанова Ніны. Потым ён успомніў яе словы: аддаць тое, што даражэй за ўсё, мо даражэй за жыццё...

Быццам маланка працяла розум. Усё асвятлілася, усё стала зразумела...

Дык во тое дарагое, чым яна спадзявалася ратаваць бацьку! Во чаго яна мучылася, во што займала ўсю яе істоту! Во чаго яна так змянілася!..

Значыцца, надумала, адважылася аддаць свайго любага ў ахвяру, каб ратаваць бацьку.

Ніна з нецярплівасцю чакала адказу. Каб прыгледзеўся да яе Гуторскі, ён бы ўбачыў, як калацілася яна ўся, як высока ўздымаліся яе грудзі.

Але ён не глядзеў, ён баяўся на яе зірнуць, каб не выказаць свайго настрою, бо ён адчуваў, як унутры ў яго расце прыкрае, агіднае, але моцнае пачуццё, якое завецца рэўнасцю...

Дык во хто яе выбранец!.. Во каму яна падаравала сваё пачуццё, сваю ласку! Во хто ёй даражэй за ўсё на свеце!..

- Добра, - адказаў ён, не гледзячы на яе, - я пастараюся гэта ўладзіць. Адзін я не магу гэтага зрабіць, не важуся... Трэба парадзіцца... Але спадзяюся, што прапанова ваша будзе прынята... А вы пэўны ў тым, што гэта вам удасца? Хопіць у вас спрыту і... сілы волі?..

- Я адважылася... Зраблю...

- Вы дзе будзеце гэтымі часамі?

- Тут, у горадзе...

Ён больш нічога не гаварыў. Чакаў, каб пайшла, хацеў гэтага. Хацеў астацца адзін, прывесці да ладу свае думкі, пачуцці.

А яна марудзіла.

Ён узяўся за паперы, зрабіў від, што некалі... Яна асцярожна, нясмела спыталася:

- А што з ім будзе?

Быццам яшчэ спадзявалася на нешта...

- Самае горшае.

Яна пайшла.

Гуторскі, узрушаны, пачаў хадзіць узад і ўперад па пакоі. Кіпеў непамернай злосцю. І сумысля распальваў сябе, стараўся абярнуць сваю злосць на яе... Хацеў ненавідзець яе, хацеў вярнуць даўнейшую варожасць...

Але дарма. Таго ненавідзеў, як можа толькі ненавідзець закаханы мужчына шчаслівага пераспешніка... А яе - любіў. Кахаў моцным, палкім каханнем. Цяпер яшчэ больш, як даведаўся, што яна належыць другому...

Ён доўга хадзіў па пакоі, доўга думаў, змагаўся з сабой. Да яго прыходзілі, ён адказваў на пытанні, даваў загады і не прыкмячаў гэтага. Рабіў неяк махінальна, не думаючы.

Потым успомніў, што трэба спяшацца; трэба ўзяцца за выкананне таго, што абяцаў Ніне і чаго цяпер у глыбі душы жадаў сам.

Ён таго часу склікаў патрэбных асоб і на патаемнай нарадзе выклаў сутнасць справы. Ён упарта даводзіў, што неабходна прыняць прапанову, што гэтага патрабуе момант. Даводзячы другім, ён і сабе даводзіў, бо ў глыбі душы і сам не быў перакананы ў пільнай неабходнасці гэтага, стараўся падманіць сябе, бо баяўся сазнацца, што нешта іншае, апрача інтарэсаў справы, кіруе ім у гэтую часіну.

Прапанова была прынята, і выкананне прысуду над Купрыянавым затрымана.

А на другі дзень Гуторскі запрасіў да сябе Ніну і Матроса.

Матрос прыйшоў, як ужо Ніна сядзела ў кабінеце. Ён увайшоў хмуры, пануры. Знаў ужо ўсё і быў недавольны. Як убачыў Ніну, яшчэ больш насупіўся, настаражыўся. Моўчкі сеў воддаль на крэсла.

Гуторскаму таксама не па сабе было. Ён адчуваў нейкую нялоўкасць, нейкі цяжар. Прыкра было пачынаць гутарку.

Але пачала Ніна:

- Ну, давайце згаворымся!..

Гуторскі кінуў у бок Матроса пытлівы погляд.

- Ты возьмеш на сябе гэту справу?

- Я заўсёды свае абавязкі спаўняю.

Адказаў груба, недавольна.

- Назначце час і месца! - звярнуўся Гуторскі да Ніны.

Тая падумала.

- У пятніцу а дзесятай гадзіне ўвечары... У Купрыянава, у флігелі... Дзверы будуць адчынены...

- Усё роўна! - прабурчэў Матрос.

- Усё?

Ніна ўзнялася з крэсла. Гуторскі зірнуў на яе... Дзяржыць сябе проста, спакойна, быццам абгаварвае якую звычайную дробную справу. А там, унутры, пэўна, мора бушуе!

- Здаецца, усё, - адказаў ёй.

- Мне больш не трэба?

- Блізка што...

- Бывайце!

- Усяго добрага!..

Як яна выйшла, Матрос з запалам накінуўся на Гуторскага:

- Слухай, даражэнькі, што гэта табе завадзіла? Няўжо няможна б было абысціся без гэтае здрады? Не люблю я гэтага, не хачу... Хіба ў нас сілы не хапае самім злавіць яго?

- Супакойся, галубок! У цябе проста гаворыць запал заўзятага ваякі... А трэба глядзець на рэчы іншымі вачмі. Тыдзень чакання пагражае дзесяткамі лішніх ахвяр. Трэба мець на ўвазе агульную справу, а не глядзець толькі з сваёй званіцы...

- Ды не магу я іначай глядзець, натура не дазваляе...

Гуторскаму ледзь удалося ўгаманіць яго. Дый то ўсё бурчэў:

- Толькі на след узбіўся... Заруліла... Яшчэ які тыдзень, і злавіў бы. Не трэба б было і бабскае дапамогі.

- Адкуль гэта ў яе спрыт такі? - урэшце зацікавіўся ён. - Як яна яго заманіць? Што, яна з ім у хаўрусе?..

Ён і не ведаў, што кранае балючае для Гуторскага пытанне...

- Кахаюцца, - адказаў той.

- А... Іш ты, знюхаліся... Знайшоў свой свайго... Але ж то, за бацьку аддаваць любага, хм... Прыгожая яна, ліха на яе... Кветка, а не паненка...

Гуторскаму было прыкра слухаць яго развагі, і ён парупіўся змяніць гутарку:

- Ладна! Давай лепей памяркуемся, як спрытней гэта абляпаць.

- Давай памяркуемся!..

9

Гуторскі чакаў Матроса. У нецярплівасці хадзіў узад і ўперад па кватэры, не знаходзіў сабе месца.

У галаве думкі мітусіліся, вострыя, калючыя. Мітусіліся, блыталіся, круціліся шалёным карагодам. Аж балюча было ад іх галаве.

Усё цела ахінулася нейкай прыкрай зморай. Балела ўсё, быццам пасля цяжкай працы. У знямозе ён садзіўся, валіўся ў крэсла, але зараз жа мусіў узняцца пад уплывам нейкай сударгавай, хваравітай энергіі. Не мог адпачыць, не давала нешта, і змораны, змардаваны ўсё хадзіў па пакоі.

- Нервы расхадзіліся. Што тут рабіць? Хіба легчы?..

Ён лёг на ложак, заплюшчыў вочы. Акунуўся ў прыемнае пачуццё спакою, нерухомасці. Думаў - засне...

Аж не... Штось пачало паволі ўздымацца з сярэдзіны, нейкая прыкрая хваля. Гоўтаецца, узмываецца ўсё вышэй, усё шырэй. І закупаліся ў ёй нейкія здані, нейкія страшыдлы. Растуць, крывяцца, выцягваюцца ў нейкія пакручастыя пасы, круцяцца, скачуць, рагочуць, ззяюць абрыдай. У галаве ад іх муціцца, атрутны туман расплываецца, хоча спавіць, затуліць, задушыць...

Страшна!..

Ён з патугай расплюшчыў вочы. Азірнуўся. Рэжа вочы яркі свет электрычнасці.

- Можа, ад свету? Пагасіць?..

Устаў, пакруціў кнопку. Стала цёмна.

Ён зірнуў у акно. Ноч чорная, такая, як тады... Хоць вока выкалі...

Лёг зноў. Зноў тое самае... А вочы расплюшчыў -

замігацелі ў цемры дробненькія-дробненькія агеньчыкі-іскрачкі, быццам пакой напоўніўся гарачым прыскам.

- Не, нічога не выйдзе...

Зноў запаліў святло. Зірнуў на гадзіннік... Дванаццаць... Яшчэ гадзіны дзве або тры... Як марудна паўзе час!..

Сеў да стала, узяў нейкую кніжку.

- «Палітычная эканомія».

Адкінуў з агідай. Абрыдла, абрыдла ўсё!..

Што ж рабіць? Нават думаць - і то няможна. Усё блытаецца.

Папрабаваў уявіць сабе Ніну, яе твар, яе постаць - не можа... Замест твару - пляма адна расплыўчастая, постаць карожыцца ў нейкіх страшэнных, агідных формах... Поплеч Матрос - тож адна пляма...

Выразней за ўсіх Заруба прадстаўляецца, хоць і не бачыў ніколі... Высокі, зграбны, прыгожы... На твары - адвага, рызыка. А вочы гараць каханнем... да тае, да Ніны... да яго Ніны.

І ў сэрцы Гуторскага родзіцца зайздрасць. Зайздрасць і злараднасць. Ён святкуе пабеду... Ці тое, не ён, а той, хто заўладаў ім зусім, абязволіў яго... Святкуе пачуццё...

- А раптам ды...

Ён неяк не думаў дагэтуль, што, можа, не ўдасца, не выйдзе нічога. А цяпер магчымасць гэтага паўстала перад ім ярка, выразна...

Матрос упёрся, удваіх паехаў. Больш нізашто не захацеў людзей браць. А ці мала што можа здарыцца?..

- А тады што?

Мсціць будзе, ёй будзе мсціць...

А мо яна перадумала, здрадзіла? Можа, не сабрала сілы аддаць свайго каханага?..

Гуторскага ахапіла трывога. У падвойным абурэнні зноў засігаў па пакоі.

А час ішоў ціха, марудна, быццам наўмысля хацеў мучыць, выцягваць жылы. І з кожнай часінай расла нецярплівасць.

Ужо а трэцяй гадзіне прарэзліва зазвінеў званок.

Гуторскі схапянуўся, закалацілася сэрца. Пайшоў адчыніць.

Матрос... Уваліўся - змораны, пакомчаны, увесь у пылу. Рынуўся ў крэсла.

- Ну?..

Гуторскі застыгнуў у напружаным да болю чаканні.

- Прывёз... Здаў начальніку варты...

Гуторскі ўздыхнуў з палёгкай. Знікла напружанасць, замест яе слабасць, млявасць расплылася па целе. Аслабелы апусціўся на крэсла.

- Апавядай!

- Есці хачу...

- Самавар наладзіць?

- Ага...

Гуторскі выйшаў, узбудзіў гаспадыню. Як вярнуўся, Матрос сядзеў у той самай постаці, нерухомы. Відаць, усе сілы патраціў. Гуторскі не турбаваў яго, чакаў, пакуль сам пачне.

- Бінт ёсць? - спытаўся той.

- Ранены?

- Нажом пырнуў... Перавязаў, але, мусіць, дрэнна... Баліць...

Гуторскі дастаў у гаспадыні марлі.

Матрос быў ранены ў плячо. Рана досыць глыбокая, але не апасная. Гуторскі, як умеў, перавязаў яе.

Тым часам падалі самавар. Матрос - тоўсты, расхрыстаны - раскапусціўся за сталом.

- Давай усё, што ёсць... Калі дасі вала - і вала з'ем...

Сказаў гэта ён такім сур'ёзным, нават сярдзітым тонам, што Гуторскі не стрымаўся ад смеху. Пайшоў шукаць яды. А Матрос бурчэў яму ўслед:

- Смех... Каму смех, а каму галэхтар... Во так бы змардаваўся сам, дык не вала, а вярблюда б сажраў...

За гарбатай Матрос павесялеў, разгаманіўся.

- Ну, паехаў я, значыцца. Не хацелася, ты ж сам ведаеш. Ніякай ахвоты, проста спаўняю абавязак, дый годзе... Непрыемны абавязак, трэба дадаць... Прыехалі туды, коні ля шляху ў хмызняку паставілі, самі кругам абышлі. Падышлі к палацу. Я ж, знаеш, і забыўся зусім на флігель на той... І сяджу ля дому... чакаю... гляджу на гадзіннік, лічу часінкі. Дачакаўся дзесяцёх - раз у дом... Пуста... Бадай цябе расперазала! Пуста... Сцены павыламаны ў сяродку... Што за праява, думаю... Дзе ж гэта ўсё падзелася? Добра, што хаця сцэна там ужо наладжана, па ёй толькі й сцяміў, што выселілі іх. Тады й пра флігель гэты ўспомніў, цямся ён зусім!.. Ну - у флігель. Дзверы расчынены... Адзін пакой, другі... Адчыняю дзверы ў трэці, аж яны там... сядзяць удваёчку, галубяцца... Гляджу - воддаль на сталe пісталет. Я, не доўга думаючы, - скакель ды за яго... Ну, тут, знаеш, спалох такі, паніка...

Яна ўсхапілася, закалацілася ўся, кідаецца туды, сюды, месца не знаходзіць... Як жару хапіла... І ён ускочыў... Разлютаваўся, вочы гарэць, ноздры раздуваюцца - звер зверам... Я на яго наган: - Ні з месца, - крычу. Але ён не

з такіх, не спалохаўся. - Усё роўна паміраць!.. - Крыкнуў, схапіў са стала нож і - на мяне. Я не страляў... Вось ён і парнуў мяне... Ну, я, вядома, раззлаваўся... Кінуў наган на падлогу ды за яго, урукапашную... Схапіў за руку, ціскануў трохі, ён і нож выпусціў... Ну, боркаліся трохі... Скомчыў я яго... Грышка тут падаспеў - скруцілі...

Матрос сціх, узяўся за гарбату.

У пакоі павісла згодная ціша. Толькі маўклівае сёрбанне Матроса ды ласкавы подсвіст самавара парушалі яе мяккую цягучасць.

Гуторскі аддаўся ціхай задуме. Ён уяўляў сабе, як наяве, усё тое, аб чым апавядаў Матрос. Ён бачыў яе - узрушаную, непрытомную, з паламанай душой, з разбітым сэрцам. Хацеў пачуць што пра яе, але баяўся спытацца.

- Ну, а далей што?

- Што далей? Павялі... Яна ўсё кідалася да яго... «Любы, дарагі, сонейка маё! Гэта я здрадзіла, я прадала цябе...» Аж шкада было глядзець на яе...

- А ён?

- Ён таксама рваўся да яе. Скрыгаў зубамі, лаяўся. Каб дапусцілі - згрыз бы... «Не дарую, - кажа. - На тым свеце спаткаемся - і то памстуюся!..»

Матрос трохі памаўчаў.

- Шкадаваў я яе... Гэткі адчай, гэткая пакута! І ўсё за бацьку... Няварты ён гэтага... Дурная... Застрэлілі б - туды і дарога...

Гуторскі ўсміхнуўся.

- А ён больш варты?

- Ну, мала што...

Абодва заціхлі, углыблёныя кожны ў свае думкі...

10

Купрыянава выпусцілі, а Зарубу цераз тыдзень судзілі палявым судом і расстралялі.

Ніна жыла ў горадзе, і Гуторскі з ёй часта бачыўся. Яна з ім сустракалася ахвотна. Траплялася, што яны падоўгу сядзелі ўдваіх дзе-небудзь у далёкім кутку гарадскога саду і гутарылі.

Яна заўсёды была сумная, маркотная, як восень. Звычайна сядзела нерухома, упяўшы ў адну кропку свой пануры заледзянелы погляд.

Ён гаварыў, многа гаварыў аб жыцці, аб месцы ў ім чалавека, аб яго патрэбах, павіннасцях... Гаварыў і глядзеў на яе, любаваўся яе сумным, паніклівым хараством.

А яна - невядома: ці слухала яго, ці не... Маўчала, быццам укалыханая гукамі яго голасу. Як сціхаў, тады нібы прачыналася, усхаплівалася, гаварыла колькі слоў, узбівала яго на гутарку. І тады зноў маўчала... Слухала ці мо думала сваю бесканцовую патаемную думку.

Гуторскі даражыў гэтымі часінамі. Ён заўсёды марыў аб іх, шукаў іх і, калі доўга не бачыў Ніны, тужыў, нудзіўся, не знаў, куды дзецца. Работа абрыдла яму. Рабіў сваё дзела нядбала, няўважна. Не было даўнейшага запалу, даўнейшай энергіі. Усе дзівіліся і не зналі, што з ім за змена такая.

Знаў адзін Матрос. Таму толькі прызнаўся, адкрыў сваю душу.

Матрос, як выслухаў яго, паківаў задуменна галавой.

- Кепска, што і казаць... Не тое кепска, што ты закахаўся, а тое, што насур'ёз... Каб гэта так злёгка,

неглыбока... Ну, тады глупства... пагуляў дый кінуў... А то... усё роўна нічога ў вас не выйдзе. Не пара вы... А перарабіць яе ты не здолееш, позна ўжо... Канчаць табе трэба, во што... Бо... цягнуць так... мякчыць яно, слабіць чалавека...

Гуторскі нічога не адказаў на яго словы. Ён і сам знаў тое, што гаварыў Матрос. Даўно знаў, тысячу разоў перадумаў, перамучыў у сваёй душы. О, ён добра знаў гэта, знаў, што нічога не будзе. І ўсё-ткі цягнуў. Сіл не ставала...

Аднаго разу ён падумаў пагаварыць з ёй, сказаць ёй усё.

Гэта было ўжо ўвосень. У парку, дзе сядзелі яны, ужо жоўтым дажджом сыпаліся з дрэў лісты, дываном засцілалі чорную згалелую зямлю. У паветры дрыгацеў сум адцвітання, сум надыходзячай смерці...

Гуторскі глядзеў на Ніну і бачыў у яе вачах адбітак гэтага суму, нібы частку яго, таго, што жоўтай маркотай спавіў усю прыроду. Частку асенняга глыбокага суму.

Яна была падобна да восені ў сваім смутным, паніклівым хараставе. Быццам і яна, як тая прырода, дажывае свае апошнія дні, чакае смерці.

Гуторскаму было шкада яе. Ён пачаў гаварыць нейк раптам, нечакана для самога сябе, пад уплывам ускалануўшага душу непамернага жалю, пяшчоты.

- Ніна Васільеўна! Ці ведаеце, што я люблю вас?

Яна ўсміхнулася, зірнула ветла-ласкава.

- Ведаю, Павел Мікалаевіч!..

- А што вы скажаце на гэта?

- Вы хочаце знаць, ці люблю я вас?.. Я скажу вам. Не, не люблю... Можа, і люблю, ды не так, не такою любоўю, як вы мяне... Я так, як тады... як дзесяць год назад... Вы

для мяне друг... Мне з вамі добра, лёгка так... А любіць? Не, я ўжо не палюблю нікога...

Яна замаўчала, углыбілася ў думкі.

- Ніна Васільеўна! - зноў звярнуўся да яе Гуторскі.

- Ну?

- Ці будзеце вы маёй жонкай?

Яна схапянулася, у вачах бліснула цвёрдая рашымасць.

- Не, не... ніколі...

- Чаму?

- Нічога не выйдзе з гэтага. Толькі папсуём жыццё адзін аднаму, згубім сябе... Мы - ворагі... Гэта часовае ўсё... І ваша, і маё... А тое праявіцца, праявіцца ў жыцці... наша варожасць... Ладу не можа быць, мы - розныя людзі. У мяне адны нахілы, а ў вас - другія, у мяне адна ўрода, у вас - другая... Неразумна і думаць пра гэта... Я не магу перавярнуцца, стаць падобнай да вас, таксама, як вы... ды што я, стаць такой, як я, гэта ж значыць кончыць самагубствам!..

Яна ўсміхнулася.

- А потым... яшчэ...

Яна раптам стала сур'ёзнай і быццам змагалася з сабой - сказаць ці не?..

- Яшчэ ёсць прычына... Я вам усё скажу як другу... Пасля гэтага вы назаўсёды пакінеце гэту сваю думку...

Яна спынілася. Гуторскі з трывогай і нецярплівасцю чакаў, што скажа далей.

- Я звязана, Павел Мікалаевіч... звязана назаўсёды... з тым, каго вы забілі... Моцнымі путамі звязана... у мяне... будзе дзіцянё...

Гуторскаму як перуном ударыла. Усяго ён чакаў, толькі

не гэтага...

- Вы гэтага не чакалі? - гаварыла яна. - Але гэта так... Гэта праўда... Ну, во... спадзяюся, што ў нас з вамі не будзе больш ніколі гаворкі аб тым... Дый што вы, Павел Мікалаевіч! У вас жыццё наперадзе - поўнае, цэлае, незламанае. У вас ёсць чым і дзеля чаго жыць... для вас ёсць месца, пачэснае месца ў жыцці... А я... я ўжо нябожчыца... Жывая нябожчыца... Паспрабую яшчэ маткай быць, можа, тут знайду сабе месца, можа, здаволюся хоць на часінку... А калі не... тады...

Гуторскі слухаў яе, абураны глыбокім жалем. Гэты жаль ахапіў яго ўсяго, зліў у сабе ўсе пачуцці... Каб ён мог, каб ён умеў ратаваць яе, пагадзіць яе з жорсткім жыццём! Гэтую любую, дарагую яму дзяўчыну!..

У той дзень яны доўга сядзелі, доўга гутарылі...

Разышліся добрымі прыяцелямі.

11

Гуторскі прыхінуўся плячмі к пераборцы, што дзеліць адно купэ ад другога, закінуў галаву і аддаўся ціхай, салодкай нерухомасці. Мерна, аднастайна падрыгвае вагон. У такт гэтаму дрыжэнню самотна, жалобна дрынчыць у акне адбітае шкло.

У вагоне змрок. Усё шэрае, няяснае, расплыўчатае. Фігуры людзей - цёмныя плямы - нязграбна калышуцца, дзіўна, смешна трасуцца чорныя клубкі - галовы. Некаторыя гавораць, і, пакрытая глухім грукатам чыгункі, гутарка іх здаецца дзіўнай, незразумелай.

Гуторскага агортвае цягучая дрэма. Ён аддаецца ёй, заплюшчвае вочы. Але не засынае...

Мяккай, згоднай чарадой плывуць думкі, варушацца паціхеньку. Думкі-ўспаміны... Выглядае яна - смутная, прыгожая. Чуецца яе мілагучны шчыры голас...

- Бывайце здаровы... Не памінайце ліхам... Жывеце... па-свойму, па-новаму...

Шкада яе. Дужа шкада... Але нічога не парадзіш... Гэткі закон жыцця... бязлітасны закон... Усё старое вымятаецца, выкідаецца, як непатрэбнае смяццё. Расчышчаецца дарога новаму... Паўстае новае жыццё - здаровае, свежае, магутнае... Усміхаецца ядранай, прыгожай рунню... Прыйдзе час - і закрасуецца яно краскамі мнагацветнымі, апаўе зямельку дзіўным, казачным харaством!

Тады ўжо не будзе гэтых адсклёпкаў, гэтых пажоўклых лістоў старога, гнілога, забуранага навальніцай дрэва... Пацьмеюць, пагніюць, спарахнеюць, знікнуць, як дым пад павевам свежага ветру...

Гуторскі давольны тым, што едзе - едзе ў новыя месцы, да новых людзей, да новых уражанняў... Яшчэ ў тую бяссонную, доўгую ноч, пасля той канчатковай гутаркі з Нінай, у яго склалася пастанова паехаць...

Усю ноч ён тады прадумаў. Раскалупваў сваё нутро, рабіў пільны абгляд самога сябе. І тады ён зразумеў, што захварэў, што трэба лячыцца, пакуль не позна. Ён ясна вызначыў сваю хваробу, знайшоў яе карані, яе прычыну.

Ён адарваўся ад народа, адышоў ад яго. Патраціў звязак з яго жыватворчай глебай. Яшчэ момант - і парвуцца астатнія карані, якія яшчэ засталіся, якія яшчэ хаця слаба, але прывязваюць да працоўнае глебы, надаюць яшчэ жыццёвыя сілы. Парвуцца яны - і тады...

Гуторскі аж жахнуўся, як падумаў быў пра гэта.

Тады - усё. Тады смерць... Тады - гэткая доля, як Ніны Купрыянавай, - доля пажоўклых, адарваных ад дрэва лістоў...

І ён схамянуўся, рашыў лячыцца, пакуль не позна, ад сваёй хваробы. Рашыў вярнуцца, зліцца з працоўным народам, набрацца сіл жыватворчых, замацаваць сваё

права на новае жыццё.

І вось ён едзе - едзе ў Чырвоную Армію, у яе гушчыню, поўную невычэрпнага запасу жыццёвай энергіі. Там ён набярэцца сіл, узновіць парваную сувязь, зноў пусціць карані. Там ён зноў стане здаровы!

Чыгунка ляціць, нясе ўсё далей і далей... Злёгку падрыгвае цёмны вагон...

- Дзын! Дзын! Дзын! - жалобна звягае ў цемры пабітае шкло...

Гуторскага агортвае цягучая дрэма...

Падрыхтаванае на падставе: Міхась Зарэцкі, Кветка пажоўклая. Апавяданні, аповесць, — Мінск: Выдавецтва, 2002. — 000 с.

ISBN: 985-02-0568-7

Вядомы беларускі пісьменнік Міхась Зарэцкі (1901 – 1937) – зачынальнік рамантычнага кірунку ў беларускай літаратуры 20–х гадоў, пісьменнік–наватар, аўтар многіх апавяданняў і раманаў "Сцежкі–дарожкі" і "Вязьмо". Апавяданні М. Зарэцкага – адна з найбольш цікавых і змястоўных старонак беларускага прыгожага пісьменства.